SYLLABUS

LECTURER (SCHOOL EDUCATION)
PAPER – II
SANSKRIT

खण्ड - I उच्च माध्यमिक स्तर

1. संज्ञाप्रकरणम्-

इत्, लोपः, संयोगः, संहिता, प्रयत्नः (आभ्यन्तर, बाह्य), उच्चारणस्थानानि, पदम्।

2. निम्नलिखतसूत्राणामाधारेण स्वर-विसर्ग-सन्धीनां ज्ञानम्, सूत्रानुसारं सन्धिः सन्धिविच्छेदश्च-

- अच्-सन्धिः - इको यणचि, एचोऽयवायावः, आद्गुणः, वृद्धिरेचि, अकः सवर्णे दीर्घः, एङः पदान्तादति, एङि पररूपम्, ईदूद्विवचनं प्रगृह्यम्।
- हल्-सन्धिः - स्तोः श्चुना श्चुः, ष्टुना ष्टुः, झलां जशोऽन्ते, यरोऽनुनासिकेऽनुनासिको वा तोर्लिः, झयो होऽन्यतरस्याम्, शश्छोऽटि, मोऽनुस्वारः, अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः, ङमो ह्रस्वादचि ङमुण् नित्यम्।
- विसर्ग-सन्धिः - विसर्जनीयस्य सः, स सजुषो रुः, अतो रोरप्लुतादप्लुते, हशि च, भो-भगो-अघो-अपूर्वस्य योऽशि, रो रि ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः, एतातादोः सुलोपोऽकोरनञ्समासे हलि।

3. अधोलिखितानाम्-अव्ययानां प्रयोगः रिक्तस्थानपूर्तिश्च-

पुनः, उच्चैः, नीचैः, अधः, अद्य, ह्यः, श्वः, सायम्, चिरम् तूष्णीम्, सहसा, मिथ्या, पुरा, खलु, किल, धिक्, विना, सह, अन्तरा ।

4. निम्नलिखितानां शब्दरूपाणां ज्ञानम् -

राम, हरि, पति, गुरु, पितृ, भूभृत्, गच्छत्, आत्मन्, राजन्, भवत्, लता, मति, नदी, धेनु, वधू, मातृ, फल, वारि, दधि, मधु, कर्मन्, जगत्, मनस्, अस्मद्, युष्मद्, सर्व (त्रिषु लिङ्गेषु), तत् (त्रिषु लिङ्गेषु), इदम् (त्रिषु लिङ्गेषु)।

5. निम्नलिखातानां धातूनां लट्, लोट्, लृट्, लङ, विधिलिङ-लकारेषु सामान्यप्रश्ना :-

परस्मैपदी-भू, पठ्, हस्, लिख्, अस्, हन्, पा, नृत्, शक्, कृ, ज्ञा, चिन्त्, गम्, पच्, दृष्, प्रच्छ। आत्मनेपदी-सेव्, लभ्, रुच्, याच्।

6. निम्नलिखितप्रत्ययानां सामान्यज्ञानम् -

क्त, क्तवतु, शतृ, शानच्, तुमुन्, तव्यत्, अनीयर्, ण्वुल्, तृच्, यत्, ण्यत्, क्यप्, क्त्वा, ल्यप्, ल्युट्, घञ्, क्तिन्, अच्, इन्, मयट्, मतुप्, तल्, तरप्, तमप्, ईयसुन्, इष्ठन्, इमनिच्, टाप्, ङीप्।

खण्ड - II स्नातकस्तर

1. नित्रलिखितानां छन्दसां परिज्ञानम्, लक्षणोदाहरण - सम्बन्धिसामान्य-प्रश्नाश्च

अनुष्टुप्, आर्या, इन्द्रवज्रा, उपेन्द्रवज्रा, उपजातिः, वंशस्थम्, द्रुतविलम्बितम्, भुजङगप्रयातम्, वसन्ततिलका, मालिनी, मन्दाक्रान्ता, शिखरिणी, शार्दूलविक्रीडितम्, स्त्रग्धरा, रथोद्धता, वियोगिनी, शालिनी।

2. अधोलिखितानाम् अलंकाराणां परिज्ञानम्, लक्षणोदाहरण-सम्बन्धिसामान्य-प्रश्नाश्च -

अनुप्रासः, यमकम्, श्लेषः, स्वभावोक्तिः, उपमा, रूपकम्, उत्प्रेक्षा, व्यतिरेकः, सन्देहः, भ्रान्तिमान्, निदर्शना, दृष्टान्तः, अर्थान्तरन्यासः, दीपकम्, तुल्ययोगिता, समासोक्तिः अतिशयोक्तिः, विभावना, विशेषोक्तिः, वक्रोक्तिः,।

3. अधोलिखितानां समासानां सामान्यपरिचयः, समस्तपदानां समासः समासविग्रहश्च

अव्ययीभावः, तत्पुरुषः, कर्मधारयः, द्विगुः, द्वन्द्वः, बहुव्रीहिः।

4. हिन्दीवाक्यानां संस्कृतानुवादः। (कारकाधारेण)

5. कारक-प्रत्यय-समास-आधारितवाक्यानाम् अशुद्धिसंशोधनम्।

6. निम्नांकितपुस्तकानां सामान्याध्ययनम् -

कठोपनिषद्-प्रथमोऽध्यायः (प्रथमवल्ली), श्रीमदभागवद्गीता (द्वितीयोऽध्यायः), नीतिशतकम् (भर्तृहरिः), किरातार्जुनीयम्-प्रथमसर्गः (भारविः), मेघदूतम् (कालिदासः) शुकनासोपदेश: (बाणभट्टः), अभिज्ञानषाकुन्तलम् (कालिदासः), स्वप्नवासवदत्तम् (भासः)।

7. निम्नलिखितवैदिकसूक्तेषु सामान्यप्रश्नाः

वरुणसूक्तम् (1.25) पुरुषसूक्तम् (10.90), अग्निसूक्तम्(1.1), विष्णुसूक्तम् (1.154), संज्ञानसूक्तम् (10.191)

8. संस्कृतसाहित्येतिहास - सम्बन्धि - सामान्यपरिचयात्मक - प्रश्ना: -

वैदिकसाहित्यम् - वेद-ब्राह्मण-प्रमुखोपनिषदाम्, याज्ञवल्क्यस्मृतेः आचाराध्यायस्य च सामान्यपरिचयः।

लौकिकसाहित्यम् -

(क) वीरकाव्यम्ः - रामायाणम्, महाभारतम्।

(ख) महाकाव्यकवयः - कालिदासः, अश्वघोषः, भारविः, माघः, श्रीहर्षः।

(ग) गद्यकाव्यकवयः - बाणभट्टः, दण्डी, सुबन्धुः।

(घ) दृश्यकाव्यकवयः - भासः, भवभूतिः, शूद्रकः, विशाखादत्त।

राजस्थानीयाः अर्वाचीनकवयः, तेषां रचनाश्च - अम्बिकादत्तव्यासः, देवर्षिकलानाथशास्त्री, भट्टमथुरानाथशास्त्री, पं. पद्मशास्त्री, डॉ. प्रभाकरशास्त्री, प्रो.हरिराम आचार्यः, डॉ. शिवसागरत्रिपाठी, पं. मोहनलालपाण्डेयः।

खण्ड- III स्नातकोत्तर-स्तर :

1. सिद्धान्तकौमुदी (कारकप्रकरणम्) निम्नलिखितानां सूत्राणां सामान्यपरिचयात्मकप्रश्ना: वाक्यप्रयोगाश्च - प्रातिपादिकार्थ लिङ्ग-परिमाण-वचनमात्रे प्रथमा। कर्तुरीप्सिततमं कर्म, कर्मणि द्वितीया, अधिशीङ् स्थासां कर्म, अकथितं च, उपान्वध्याङ्वसः, अभितः - परितः - समया-निकषा-हा-प्रतियोगेऽपि, अन्तराऽन्तरेण युक्ते, कालाध्वनोररत्यन्तसंयोगे। साधकतमं करणम्, कर्तृकरणयोस्तृतीया, प्रकृत्यादिभ्य उपसंख्यानम्, अपवर्गे तृतीया, येनाङ्गविकारः, सहयुक्तेऽप्रधाने, इत्थम्भूतलक्षणे। कर्मणा यमभिप्रैति स संप्रदानम्, चतुर्थी सम्प्रदाने, स्पृहेरीप्सितः, रुच्यर्थानां- प्रीयमाणः, धारेरुत्तमर्णः, क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थानां यं प्रति कोपः, क्रुधद्रुहोरुपसृष्टयोः कर्म, तादर्थ्ये चतुर्थी वाच्या, नमः - स्वस्ति - स्वाहा - स्वधाऽलं - वषट्योगाच्च। ध्रुवमपायेऽपादानम्, अपादाने पंचमी, जुगुप्साविरामप्रमादार्थानामुपसंख्यानाम्, भीत्रार्थानां भयहेतुः, वारणार्थानामीप्सितः, अन्तर्धौ येनादर्शनमिच्छति, आख्यातोपयोगे, जनिकर्तुः प्रकृतिः, भुवः प्रभवः, पृथग्विनानानाभिस्तृतीयाऽन्यतरस्याम्। षष्ठी शेषे, षष्ठी हेतु प्रयोगे, सर्वनाम्नस्तृतीया च, अधीगर्थदयेषां कर्मणि, कर्तृकर्मणोःकृतिः, षष्ठी चानादारे, कृत्यानां कर्तरि वा। आधारोऽधिकरणम्, सप्तम्यधिकरणे च, साध्वसाधुप्रयोगे च, निमित्तात् कर्मयोगे, यतष्चनिर्धारणम्, यस्य च भावेन भावलक्षणम्।

2. भाषाविज्ञानासम्बन्धिप्रश्ना:- भाषा-उत्पत्तेः प्रमुखसिद्वान्ताः, उच्चारणस्थानानि, ध्वनिनियमाः, भाषाणां वर्गीकरणम्।

3. निम्नलिखितदर्षनग्रन्थानां सामान्याध्ययनम्- सांख्यकारिका (ईष्वरकृष्णः) तर्कभाषा- प्रामाण्यवादपर्यन्तम् (केषवमिश्रः), चार्वाक-दर्षनम्।

4. अलंकारशास्त्राणां सामान्याध्ययनम्।

नाट्यशास्त्रम्- प्रथमः द्वितीयोऽध्यायश्च (भरतमुनिः), काव्यप्रकाश: (मम्मटः), साहित्यदर्पणः- प्रथमः द्वितीयः परिच्छेदश्च, तृतीयपरिच्छेदस्य 1 तः 28 कारिकापर्यन्तम् (विश्वनाथकविराजः) , ध्वन्यालोकः (आनन्दवर्धनः)।

खंड-IV (शिक्षा शास्त्र, शिक्षण-अधिगम सामग्री, कम्प्यूटर एवं सूचना तकनीकी का शिक्षण-अधिगम में उपयोग)

I. शिक्षा शास्त्र एवं शिक्षण-अधिगम सामग्री (किशोर अधिगमकर्ता हेतु अनुदेशनात्मक व्यूह रचनाएँ)

- सम्प्रेषण कौशल तथा इसका उपयोग।
- शिक्षण प्रतिमान (Teaching Models) अग्रिम व्यवस्थापक, संप्रत्यय सम्प्राप्ति, सूचना प्रक्रिया (Information Processing) पृच्छा प्रशिक्षण (Inquiry Training)
- शिक्षण के दौरान शिक्षण-अधिगम सामग्री तैयार करना तथा उपयोग करना।
- सहकारी अधिगम

II. शिक्षण-अधिगम में कम्प्यूटर एवं सूचना तकनीकी का उपयोग

- आई सी टी (ICT) हार्डवेयर (Hardware) एवं सॉफ्टवेयर (Software) की अवधारणा
- प्रणाली उपागम
- कम्प्यूटर सहाय अधिगम (CAL) कम्प्यूटर सहाय अनुदेषन (CAI)